



Επανάχρηση βιομηχανικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Προϋποθέσεις και αρχές

Ανδριώτη Νεφέλη - 01/03/2019

Ερευνητική εργασία: Η προκείμενη μελέτη έχει ως αφετηρία την ιστορική ανασκόπηση της εκβιομηχάνισης της Ελλάδας, την απογείωση της βιομηχανικής της δραστηριότητας και το στάδιο της αποβιομηχάνισής της.

Επανάχρηση βιομηχανικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Προϋποθέσεις και αρχές

Φοιτήτρια: **Ανδριώτη Νεφέλη**

Επιβλέπων: Τζομπανάκης Αλέξιος

Πολυτεχνείο Κρήτης_Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ημερομηνία Παρουσίασης: 6/12/2018



Μεταλλεία Λαυρίου.

Οι βιομηχανικές μνήμες αποτελούν σημαντικό στοιχείο για την ιστορία του τόπου και των ανθρώπων του. Τα βιομηχανικά κτηριακά κατάλοιπα συνιστούν πηγές πληροφοριών για τις πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες της ζωής του παρελθόντος και έχουν εξέχουσα σημασία για την ταυτότητα του κάθε τόπου.

Η προκείμενη μελέτη έχει ως αφετηρία την ιστορική ανασκόπηση της εκβιομηχάνισης της Ελλάδας, την απογείωση της βιομηχανικής της δραστηριότητας και το στάδιο της αποβιομηχάνισής της. Η νεότερη ιστορία του Ελληνικού κράτους ξεκίνησε ουσιαστικά με την Επανάσταση του 1821, και την ανεξαρτησία της Ελλάδας το 1828. Παρόλο που οι πρώτες απόπειρες εκβιομηχάνισης της παραγωγής υποστηρίχθηκαν από την κυβέρνηση, απέτυχαν, και μέχρι το 1920 η Ελλάδα αποτελούσε κατά βάση μια μικρή αγροτική και εμπορική οικονομία.

Στα μέσα του 19ου αιώνα, η παρακμή της αγροτικής βιοτεχνίας έδωσε την πρώτη ώθηση για κατεργασία της

πρώτης ύλης στα εργοστάσια και η πρώτη σημαντική μετακίνηση ανθρώπων και οικονομικών πόρων από τον αγροτικό στον βιομηχανικό τομέα εκδηλώθηκε τη δεκαετία του 1870, κατά την οποία επιταχύνεται η αστική ανάπτυξη στην Ελλάδα με βασικά βιομηχανικά κέντρα την Πάτρα, την Ερμούπολη και τον Πειραιά. Σε μεγάλο βαθμό, στην ανάπτυξη της βιομηχανίας συνετέλεσαν η αύξηση του πληθυσμού, λόγω της προσάρτησης νέων εδαφών και της εισροής μεγάλου αριθμού προσφύγων, και η ένταξη της χώρας στη διεθνή αγορά, με την ανάπτυξη των ανταλλαγών.

Οι δεκαετίες 1880-1890 συνεπάγονται διαφόρων ειδών κρίσεις για την Ελλάδα, οι οποίες επηρέασαν δραματικά την οικονομία της, ενώ στο τέλος του 19ου αιώνα η βιομηχανία της χαρακτηρίζεται από το μικρό-μεσαίο της μέγεθος, στηρίζεται σε πενιχρή υποδομή, αγοράζει εξοπλισμό από το εξωτερικό και περιορίζεται στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών πρώτης ανάγκης.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η Μικρασιατική εκστρατεία, σήμαιναν τη στασιμότητα της παραγωγής και την πτώση της παραγωγικότητας της βιομηχανίας, ενώ η διεθνής κρίση του 1929 σήμανε την παύση του εξωτερικού δανεισμού και την επιβολή αυστηρών μέτρων.

Η κατοχή της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1941, αποτελεί μια περίοδο που χαρακτηρίζεται από τη σύναψη συμβολαίων με τις Γερμανικές δυνάμεις, καθώς πληθώρα ελληνικών βιομηχανιών εκτελούσαν παραγγελίες προς όφελος του γερμανικού ζυγού, με αντάλλαγμα τον εφοδιασμό τους σε πρώτες ύλες και καύσιμα. Την απελευθέρωση της χώρας το 1944 ακολούθησαν οικονομικές πολιτικές που τοποθέτησαν σε δεύτερη μοίρα τον βιομηχανικό κλάδο, και από το 1950 και μετά ξεκινά μια παρατεταμένη φάση αποβιομηχάνισης και οικονομικής στασιμότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η εμφάνιση του κλάδου της βιομηχανικής αρχαιολογίας, γεγονός που συντόνισε τις προσπάθειες για τη διάσωση της βιομηχανικής κτηριακής κληρονομιάς και τους απέδωσε έναν συστηματικό χαρακτήρα.

Η αποβιομηχάνιση στην Ευρώπη εμφανίστηκε κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και σήμανε την κατάρρευση του παλαιού καπιταλιστικού συστήματος, την κρίση του πετρελαίου και την αύξηση του πληθυσμού. Οι παραπάνω παράγοντες επηρέασαν δραστικά τις κοινωνικές σχέσεις και το τοπίο των πόλεων, καθώς πολλές βιομηχανικές περιοχές ερημώθηκαν οδηγώντας στην υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και στην εμφάνιση αστικών κενών.

Η τεταμένη κατάσταση που κυριαρχούσε στην Ευρώπη την περίοδο της αποβιομηχάνισης, δημιούργησε την ανάγκη για διάσωση της μνήμης και των τοπικών ταυτοτήτων. Ο όρος «βιομηχανική αρχαιολογία» εμφανίστηκε στην Αγγλία το 1950 και απέκτησε επίσημη μορφή ως έγκυρος επιστημονικός κλάδος το 1973. Ο χώρος της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς διέυρνε το φάσμα του αντικειμένου του, για να συμπεριλάβει αστικά περιβάλλοντα νεότερων εποχών, συνυπολογίζοντας στην έννοια του μνημείου στοιχεία της τεχνολογίας και των τεχνικών μουσείων. Αυτή ήταν και η αφετηρία των πρώτων καταγραφών εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών εγκαταστάσεων και της διάσωσης των πρώτων μνημείων του είδους.

Τον Ιούλιο του 2003 η Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς - TICCIH, πραγματοποίησε μια διεθνή συνάντηση στην πόλη Nizhny Tagil της Ρωσίας, όπου και συντάχθηκε η «Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική κληρονομιά». Το έγγραφο αυτό συνέβαλε στον προσδιορισμό του αντικειμένου του κλάδου της βιομηχανικής αρχαιολογίας και στην περίοδο μελέτης του, καθώς τονίζει την αξία των βιομηχανικών κατάλοιπων ως πηγή πληροφοριών για το παρελθόν και την ανάγκη για διάσωση και επανάχρησή τους.

Η αφετηρία της μελέτης και τεκμηρίωσης βιομηχανικών κατάλοιπων στην Ελλάδα χρονολογείται τον 19ο αιώνα, με σημαντικά σημεία την ενσωμάτωση των βιομηχανικών μνημείων στο αντικείμενο προστασίας των Εφορειών Νεοτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού το 1980 και την ίδρυση του Ελληνικού Τμήματος του TICCIH το 1993.

Όσον αφορά την Ελλάδα, η ανάπλαση των βιομηχανικών ζωνών θα συμβάλει θετικά στον επαναπροσδιορισμό των προβληματικών χωρικών σχέσεων του πυκνοδομημένου αστικού της ιστού, και η απόδοση σε αυτές πολιτιστικών, δημόσιων κοινωφελών χρήσεων, ελεύθερων χώρων και χώρων πρασίνου, θα βοηθήσει στη

σταδιακή εξυγίανση της πόλης και την κάλυψη των ανθρωπίνων αναγκών.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται το σύνολο των αξιών που διέπουν τη βιομηχανική κληρονομιά καθώς και την αναπόσπαστη σχέση αυτής με το τοπίο, βασικούς παράγοντες που χρειάζεται να ληφθούν υπόψη στον σχεδιασμό της επανάχρησης. Ακόμη, η ύπαρξη βιομηχανικού εξοπλισμού καθιστά επιτακτική την ανάγκη της διάσωσής του και της ανάδειξής του, στο πλαίσιο της νέας χρήσης.

- Το βιομηχανικό κέλυφος και οι αξίες που το διέπουν

Ο πρώτος που αναφέρθηκε στις αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν ο Αυστριακός ιστορικός τέχνης Alois Riegl, και το έργο του αποτέλεσε την αφετηρία για όλους τους μετέπειτα προβληματισμούς πάνω στο ζήτημα της διάσωσης της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Κάποια χρόνια αργότερα, το 1931, συντάχθηκε ο πρώτος διεθνής καταστατικός Χάρτης της Αποκατάστασης των Μνημείων της Τέχνης και της Ιστορίας, ο Χάρτης των Αθηνών, στο πλαίσιο του Διεθνούς Συνεδρίου των Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων. Ο Χάρτης των Αθηνών επηρέασε σημαντικά τη Χάρτα του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM) της Αθήνας το 1933 και αποτέλεσε γόνιμο έδαφος για τη σύνταξη του Διεθνούς Χάρτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Μνημείων της Βενετίας του 1964.

Το ζήτημα της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς άρχισε να αποκτά διεθνή χαρακτήρα, καθώς η σύνταξη και δημοσίευση μιας σειράς Χαρτών και Συμβάσεων συνέβαλε στον εμπλουτισμό και την εξέλιξη των ιδεών. Τα κείμενα αυτά ενσωματώνουν τις διαφορετικές αντιλήψεις και παραδόσεις, συμπληρώνουν τα προγενέστερα και εκδηλώνουν τη θεωρητική επεξεργασία και εμβάθυνση του αντικειμένου προστασίας, του αξιακού συστήματος και των πρακτικών των επεμβάσεων.

Το ζήτημα της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις τη σύγχρονη εποχή, και η διεύρυνση του αντικειμένου προστασίας της οδήγησε στην αντίστοιχη διεύρυνση του συστήματος των αξιών. Η πολιτιστική σημασία ενός τόπου είναι μια σύνθετη έννοια και ορίζεται μέσα από το σύνολο των αξιών που τον διέπουν. Οι αξίες κατηγοριοποιούνται σε κοινωνικό-πολιτιστικές αξίες (ιστορική, συμβολική, κοινωνική, θρησκευτική, αισθητική) και σε οικονομικές αξίες (αξία χρήσης, μη-χρήσης, ύπαρξης, επιλογής και του κληροδοτήματος), και η αλληλεπίδρασή τους διαμορφώνει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του πολιτιστικού αγαθού και οδηγεί στην κατάλληλη και βέλτιστη διαχείρισή του.

Σε αυτό το καινούριο περιβάλλον, όπου ισχύει η παραδοχή ότι υπάρχουν πολλές αξίες που συνεχώς μεταβάλλονται, η διάρθρωση και η κατανόησή τους απαιτούν μεγαλύτερη βαρύτητα στη λήψη αποφάσεων. Η συνύπαρξη πολλών και διαφορετικών αξιών σε κάθε πολιτιστικό αγαθό απαιτεί την προσεκτική κατάταξή τους ανάλογα με τον βαθμό σημασίας τους, πρακτική που οδηγεί σε σημαντικά συμπεράσματα για τον προγραμματισμό των ενεργειών αποκατάστασης και τη λήψη των αποφάσεων διαχείρισης.

- Το βιομηχανικό κέλυφος και το περιβάλλον του

Ο τόπος ορίζεται ως το σύνολο που απαρτίζεται από συγκεκριμένα στοιχεία με υλική υπόσταση, σχήμα, υφή και χρώμα. Ο ρόλος του στη συγκρότηση της ανθρώπινης ιστορίας είναι καταλυτικός, καθώς φέρει αναμνήσεις, αποτελεί έκφραση της πολιτισμικής ταυτότητας και κοινό πολιτισμικό αγαθό. Οι επιμέρους τοπικές συνθήκες, η υλική και μορφολογική του σύσταση συνιστούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, την ταυτότητά του ή αλλιώς το πνεύμα του τόπου-genius loci.

Ο όρος τοπίο δεν περιορίζεται μόνο στο φυσικό περιβάλλον αλλά αφορά και το τοπίο της πόλης, το αστικό τοπίο. Τα μνημεία της πόλης, ως μαρτυρίες της ιστορίας της, κατέχουν μια διαλεκτική θέση στην ανάπτυξη του αστικού ιστού και συμβάλλουν στην κατανόησή της ως μια δομή που συνεχώς μεταβάλλεται και αναπτύσσεται. Συνεπώς, οι τόποι που σχετίζονται με τη βιομηχανική δραστηριότητα, τα βιομηχανικά τοπία, αποτελούν σημαντικά στοιχεία των πολεοδομικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών αλλαγών που ακολούθησαν την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης και είναι φορτισμένα με βιομηχανικές μνήμες.

Στη σύγχρονη εποχή τα βιομηχανικά κατάλοιπα των πόλεων συχνά αντιμετωπίζονται ως υπολείμματα μιας παλαιότερης εποχής και προβληματικά σημεία του αστικού ιστού. Ωστόσο, προσδίδουν στην πόλη μια

ιδιαίτερη πολιτισμική φόρτιση και πολλές φορές αποτελούν τοπόσημα, σταθερά και αναγνωρίσιμα σημεία της, και συμβάλλουν στη διατήρηση της συνέχειάς της και της ταυτότητάς της.

Το ζήτημα της επανάχρησης των βιομηχανικών μονάδων είναι ιδιαίτερα περίπλοκο και απαιτεί επεμβάσεις για την ανανέωση του τόπου, με σεβασμό και ευαισθησία προς το παρελθόν και το *genius loci*. Με κυρίαρχο στόχο την ανάδειξη της ιστορικής μνήμης, συνίσταται η διατήρηση της προηγούμενης χωρικής διάταξης και των προτύπων κυκλοφορίας και δραστηριότητας, καθώς και η ύπαρξη ενός χώρου αφιερωμένου στην ερμηνεία της προηγούμενης χρήσης, που θα προορίζεται για την ενημέρωση των επισκεπτών. Ακόμη, ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να δοθεί στον σχεδιασμό του περιβάλλοντα χώρου, ως σημαντικού παράγοντα για την τόνωση της επιβαρυσμένης περιοχής και την προσέλκυση των κατοίκων.

Ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων της επανάχρησης, είναι ο ρόλος και η θέση του βιομηχανικού συγκροτήματος στην πόλη. Η μεγάλη έκταση και αδράνειά του, οδηγούν στην ύπαρξη προβληματικών χωρικών σχέσεων, επομένως οι νέες χρήσεις μπορούν να συμβάλουν στην ασυνέχεια του αστικού ιστού και στη βελτίωση των συνδέσεων της περιοχής με την υπόλοιπη πόλη.

Τα βιομηχανικά κατάλοιπα συχνά αντιμετωπίζονται ως τοπόσημα της πόλης και η ανάπλασή τους θα μπορούσε να συντείνει στη δημιουργία ενός δικτύου βιομηχανικών χώρων. Τα βιομηχανικά μνημεία θα αποτελούν τους κόμβους μιας θεματικής διαδρομής στην πόλη, καθώς εξιστορούν την εξέλιξη και την ανάπτυξή της, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του βιομηχανικού τουρισμού.

- Το βιομηχανικό κέλυφος και οι εσωτερικές του δομές

Ο βιομηχανικός εξοπλισμός μπορεί να οριστεί ως το σύνολο των μηχανικών κατασκευών που χρησιμοποιούνται σε όλα τα στάδια της βιομηχανικής παραγωγής και συνιστά αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας των βιομηχανικών μονάδων, καθώς αποτελεί πηγή ενδιαφερουσών πληροφοριών για την εξέλιξη της τεχνολογίας, των μεθόδων παραγωγής και της ανθρώπινης εργασίας. Διακρίνεται στις ογκώδεις μηχανές (κινητήρες, γεννήτριες, λέβητες, κ.α.) και στον φορητό εξοπλισμό (μικρότερες συσκευές, εργαλεία, κ.α.).

Η μη ανάδειξή του ως ιστορικής σημασίας συνιστά ένα από τα κυρίαρχα προβλήματα της διάσωσης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Η απομάκρυνση του εξοπλισμού από τα βιομηχανικά τοπία και η καταστροφή του έχουν δημιουργήσει πολλά ερωτηματικά στις μελέτες των βιομηχανικών διεργασιών του παρελθόντος.

Το 1990 πραγματοποιήθηκαν πολλές έρευνες πάνω στις μεθόδους και στα υλικά συντήρησης του βιομηχανικού εξοπλισμού. Ο ογκώδης εξοπλισμός πλέον αποσυναρμολογείται και το κάθε μέρος του αντιμετωπίζεται χωριστά, καθαρίζεται, στερεώνεται, προστατεύεται και σε ορισμένες περιπτώσεις βάφεται με το κατάλληλο υλικό, όσο δυνατόν πιο κοντά στο αυθεντικό του χρώμα. Συνεπώς, στις περισσότερες περιπτώσεις προτιμώνται ενέργειες διατήρησης αντί αποκατάστασης, που δεν έχουν σκοπό να μοιάζει το αντικείμενο καινούριο και σύγχρονο, αναδεικνύουν την πολυετή του ιστορία και δεν αποκρύπτουν τις διαφορές εξελικτικές του φάσεις.

Το ιδανικό σενάριο ανάπλασης ενός βιομηχανικού τοπίου που διατηρεί τον εξοπλισμό του, θα ήταν η διάσωση του συνόλου των κτηρίων μαζί με τα μηχανήματά τους και η απόδοση νέων χρήσεων που να αντιμετωπίζουν με σεβασμό την παρελθοντική κατάσταση. Η ασφαλέστερη αντιμετώπιση είναι η διάσωση του εξοπλισμού *insitu*, καθώς έτσι επιτυγχάνεται η ακριβής παρουσίαση του παρελθοντικού εργατικού περιβάλλοντος για το κοινό και τους επισκέπτες. Τέλος, η συνεργασία με άλλους επιστημονικούς κλάδους είναι απαραίτητη, ώστε να προσδιοριστεί ο βαθμός της επέμβασης στην κατάσταση και εμφάνιση του μηχανήματος.

Η μεγαλύτερη δυσκολία του συγκεκριμένου εγχειρήματος αφορά τον συνδυασμό του μουσειακού χαρακτήρα της βιομηχανίας με τις νέες χρήσεις πολιτισμού, εκπαίδευσης, αναψυχής και επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η διατήρηση του εξοπλισμού ενδέχεται να οδηγήσει στην κατακερμάτιση του ελεύθερου χώρου και να προκαλέσει δυσκολίες στην αξιοποίησή του. Ταυτόχρονα, η απομάκρυνση των μηχανημάτων προς όφελος των νέων λειτουργιών είναι μια λανθασμένη τακτική, καθώς αντιμετωπίζει με αδιαφορία την ιστορία του τόπου. Το ταίριασμα αυτών των δύο στοιχείων μπορεί να γίνει με τη διατήρηση των νησίδων του παρελθόντος και την ενδιάμεση χωροθέτηση χρήσεων που σέβονται τη φυσιολογία των κτηρίων.

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι η διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη διαδικασία της λήψης των αποφάσεων για την ανάπλαση των βιομηχανικών κατάλοιπων. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της μελέτης, καθώς η επιτυχία της επανάχρησης των βιομηχανικών κελυφών βασίζεται στον σωστό συνδυασμό των αξιών που το διέπουν, του ιδιαίτερου χαρακτήρα και πνεύματος του τόπου όπου αυτά βρίσκονται και της προσεκτικής διαχείρισης του υπάρχοντος εξοπλισμού. Τα τρία αυτά στοιχεία συνθέτουν ένα μοναδικό πλέγμα, που καθοδηγεί τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων επανάχρησης, προκειμένου να εξασφαλιστεί η βέλτιστη ανάδειξη της βιομηχανικής ιστορίας του κτηρίου και η ταυτόχρονη ένταξη των νέων χρήσεων.



Βιομηχανικό τοπίο Ελευσίνας.



Μετατροπή παλαιού βιομηχανικού συγκροτήματος σε πάρκο, Βέλγιο.



Φεστιβάλ Αισχύλεια στο παλαιό Ελαιουργείο Ελευσίνας.

Δείτε το σύνολο της εργασίας στο Issuu [ΕΔΩ](#)

Εισαγωγική εικόνα: Φεστιβάλ Αισχύλεια στο παλαιό Ελαιουργείο Ελευσίνας